

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

VI науково-практична конференція

Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі

28–29 жовтня 2025 року

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

БІБЛІОТЕКИ І СУСПІЛЬСТВО: РУХ У ЧАСІ ТА ПРОСТОРИ

Матеріали VI науково-практичної конференції,
присвяченої 105-річчю Наукової бібліотеки
Харківського національного медичного університету

Харків, 28–29 жовтня 2025 року

Харків
2025

ЗМІСТ

Киричок Ірина <u>РОЗВИТОК УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ – ІСТОРИЧНИЙ ПОСТУП ЧИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЧЕРЕЗ КРИЗИ?</u>	6
Абашнік Володимир <u>ФРІДРІХ КАРЛ ФОРБЕРГ (1770–1848): ФІЛОСОФ ТА БІБЛІОТЕКАР</u>	16
Белодєд Олена, Могильна Оксана <u>ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БІБЛІОТЕЧНОГО ФАХІВЦЯ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ</u>	25
Білоус Валентина, Бровчак Людмила <u>ФОРМУВАННЯ СЕРЕДОВИЩА ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я У ВДПУ ІМ. М. КОЦЮБИНСЬКОГО: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ</u>	32
Боровик Ольга <u>ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ПІДТРИМКА НАУКИ ТА ОСВІТИ В УНІВЕРСИТЕТІ (НА ПРИКЛАДІ БІБЛІОТЕКИ ПДМУ)</u>	43
Бугрій Анастасія <u>ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ ДЛЯ ВІРТУАЛЬНИХ ВИСТАВОК У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ БІБЛІОТЕК</u>	49
Будецька Ольга <u>ПРАЦІ ВИДАТНИХ СУДОВИХ МЕДИКІВ-ЕКСПЕРТІВ ХАРКІВЩИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. Е. Ф. БЕЛЛІНА ТА М. О. ОБОЛОНСЬКОГО В КОЛЕКЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ПАМ'ЯТОК ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА</u>	52
Волкова Анастасія, Харахаш Олександр, Сиволап Оксана <u>ІНКЛЮЗІЯ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: БІБЛІОТЕЧНІ ПОСЛУГИ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ</u>	65
Holovach Tetiana <u>DIGITAL TOOLS AND CRITICAL THINKING: ENHANCING INFORMATION LITERACY COMPETENCIES</u>	69
Запотічна Роксолана <u>ПАРТНЕРСТВО БІБЛІОТЕК І КАФЕДР МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ: СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ У ЗВО</u>	77

Киричок Ірина, Красюкова Оксана, Бабак Тетяна <u>АРТСЕСІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я</u> <u>УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ: РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ В</u> <u>ХНМУ</u>	84
Козак Ірина <u>ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ ВІДДІЛУ МЕДИЧНОЇ</u> <u>ЛІТЕРАТУРИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОУНБ</u>	91
Куц Ольга <u>ВІД ІДЕЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ: ДОСВІД РОЗРОБКИ БІБЛІОТЕЧНОГО САЙТУ</u> <u>З ВИКОРИСТАННЯМ ШІ</u>	95
Малішевська Наталія <u>ВОЛОДИМИР ФІЛАТОВ – ВЧЕНИЙ, НОВАТОР, МИТЕЦЬ</u>	97
Медведь Марія, Медвідь Марина <u>БІБЛІОТЕЧНІ ПРОПОЗИЦІЇ ДІТЯМ ЗІ СТАТУСОМ ВНУТРІШНЬО</u> <u>ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ДОСВІД РОБОТИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ</u> <u>УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ</u>	104
Мирошниченко Михайло, Бібіченко Вікторія, Кузнецова Мілена <u>ДОСВІД СПІВПРАЦІ КАФЕДРИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА КЛІНІЧНОЇ</u> <u>ПАТОФІЗІОЛОГІЇ ІМЕНІ Д. О. АЛЬПЕРНА ХАРКІВСЬКОГО</u> <u>НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ З НАУКОВОЮ</u> <u>БІБЛІОТЕКОЮ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НА</u> <u>МАЙБУТНЄ</u>	110
Некрасова Наталія, Киричок Ірина <u>БІБЛІОТЕЧНИЙ ПРОСТІР ЯК ДЖЕРЕЛО СТІЙКОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ</u>	113
Несін Вікторія <u>ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ</u> <u>ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ</u>	114
Павленко Тетяна <u>УНІВЕРСИТЕТСЬКА БІБЛІОТЕКА В ІНСТИТУЦІЙНІЙ ЕКОСИСТЕМІ</u> <u>ВІДКРИТОЇ НАУКИ</u>	120
Палько Христина, Надрага Марта, Дедишина Лариса <u>ЛИПИ У НАУЦІ Й ОСВІТІ: ІВАН – У КОЛІ НТШ, ЮРІЙ – В ОЦІНКАХ</u> <u>ВИКЛАДАЧІВ УНІВЕРСИТЕТУ</u>	130

Петруновська Світлана <u>ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ ШИ- ТЕХНОЛОГІЙ В БІБЛІОТЕЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ КПІ ІМ. ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО</u>	136
Рибальченко Олена <u>БІБЛІОТЕКА ЯК КОРЕНІ ТА КРИЛА УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ: ШЛЯХ СТІЙКОСТІ, АДАПТИВНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ДЕРЖАВНОГО БІОТЕХНОЛОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ</u>	144
Сакалюк Олексій, Волкова Анастасія <u>ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНИХ СЕРВІСІВ</u>	150
Скрипченко Лариса, Кравченко Світлана <u>ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ: ДОСВІД НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ХНМУ</u>	154
Сокур Олена, Клименко Оксана <u>ЕТАПИ ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ПРАКТИКИ</u>	160
Харахаш Олександр, Сакалюк Олексій <u>ЕТИКА Й УПЕРЕДЖЕННЯ В АЛГОРИТМАХ РЕКОМЕНДАЦІЙ: ОЦІНКА ВПЛИВУ НА ДОСТУП ДО МЕНШ ПЕРЕДСТАВЛЕНИХ КОЛЕКЦІЙ</u>	165
Янчуков Олександр <u>БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІДЕОКОНТЕНТ: БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ТА ВИМОГИ</u>	169
<u>ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ</u>	173

РОЗВИТОК УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ – ІСТОРИЧНИЙ ПОСТУП ЧИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЧЕРЕЗ КРИЗИ?

Ірина Киричок

Наукова бібліотека

Харківський національний медичний університет

***Анотація.** У роботі зроблено спробу проаналізувати вплив соціально-економічних, геополітичних, техногенних, пандемічних та воєнних криз за останні понад 100 років на розвиток університетських бібліотек. Показано як трансформувалися бібліотеки у відповідь на соціальні виклики та зміни.*

***Ключові слова:** університетські бібліотеки України, історичний розвиток, трансформація, кризи.*

Університетські бібліотеки в Україні впродовж останніх понад 100 років неодноразово зазнавали впливу криз різного характеру – соціально-економічних, геополітичних, техногенних, воєнних, пандемічних тощо. Ці події ставали викликами, проте водночас стимулювали бібліотеки до пошуку нових моделей роботи, модернізації інфраструктури та переосмислення своєї місії в освітньому та науковому середовищі.

Історія окремої університетської бібліотеки – це історія адаптації, пошуку рішень у відповідь на виклики часу, сміливих, але таких необхідних кроків у невизначених реаліях упродовж тривалого шляху свого розвитку. Проте кожна масштабна криза не лише ставить бібліотеку перед новими викликами, а й відкриває простір для важливих, часом кардинальних змін.

У статті зроблено спробу проаналізувати, як різноманітні кризи в суспільстві, країні й світі впливають на трансформацію університетських бібліотек на прикладі Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету (НБ ХНМУ), яка у 2025 році відзначає своє 105-річчя.

Соціально-економічні кризи. Початок розвитку НБ ХНМУ як бібліотеки окремого медичного вишу припав на часи революційної перебудови 1920–1930-х років на руїнах старого світу, коли після Першої світової війни, революції та Громадянської війни радянська влада будувала нову систему охорони здоров'я, освіти й науки. В умовах кризи вищої школи та невідворотних змін медичний інститут та його бібліотека стали елементом масштабного проекту побудови нової академічної моделі радянської системи [1, 9, 11, 13].

У 1920 році, коли медичний факультет Імператорського Харківського університету (ІХУ) був реорганізований в самостійний виш – Харківський медичний інститут (ХМІ), при ньому була організована бібліотека, основу якої склали кафедральні бібліотеки медичного факультету ІХУ, власні колекції

професорів, пожертви та дарунки, а також студентська профкомівська бібліотека цього факультету (раніше називалася «Книжкова лавка»).

Отримавши одну кімнату і штат 6 працівників, маючи невелику колекцію літератури та брак книг для освітнього процесу, бібліотека почала швидко формувати свій фонд, орієнтуючись, в першу чергу, на комплектування навчальної літератури, та поступово створювати мережу пунктів обслуговування користувачів різних категорій. Так, на початку 1920-х років радянська влада розпочала курс коренізації, для нашої країни – українізації, зокрема і вищої школи, поставила завдання залучати до навчання у вишах робочих та селян, які не мали відповідних базових знань для отримання вищої освіти, тому в інститутах створювались підготовчі курси та робітфаки. Тож перед бібліотекою постало завдання щодо поповнення фонду навчальною літературою українською мовою, а також підручниками для отримання знань по загальних дисциплінах, таких як українська мова, алгебра, геометрія, біологія, зоологія та ін. Розпочалась робота з формування каталогів, складання рекомендованих списків літератури, також проводились огляди літератури, зустрічі з науковцями.

Так, у 1935 році бібліотека вже мала просторе приміщення й читальну залу на 100 місць, а в 1937 році за рішенням керівництва бібліотека була розділена на дві – навчальну та наукову, які після Другої світової війни були знову об'єднані в одну [2]. Період післявоєнного відновлення та «відлиги», а пізніше – «перебудови» став часом стабільного, хоча й контрольованого розвитку.

Кінець 20 століття: розпад СРСР у 1991 році та здобуття Україною незалежності стали переломним моментом в історії країни, відкривши нові можливості для розвитку та самовизначення, але також створивши низку викликів та проблем. Наслідки цього були масштабними і багатограними, що охопили політичні, економічні, соціальні та культурні сфери.

Кризи 1990-х та 2000-х років призвели до різкого скорочення фінансування, зокрема для бібліотек – це припинення централізованих поставок, хронічне недофінансування та скорочення закупівель літератури, інфляція, зменшення зарплат, відтік кадрів, але водночас відкрили можливості для грантової підтримки та міжнародного партнерства. Відповіддю став пошук альтернативних джерел фінансування та комплектування фондів, участь у міжнародних програмах, впровадження платних сервісів і оптимізація бібліотечних процесів. У цей час з'явилися перші проєкти з автоматизації обліку та каталогізації бібліотечних фондів. Це сприяло активнішій інтеграції бібліотек у світовий науковий простір, створенню інституційних репозитаріїв і розвитку руху відкритого доступу до публікацій.

У цей період НБ ХНМУ, як й інші бібліотеки, разом з вишем шукала додаткові джерела комплектування фонду, модернізації бібліотечних процесів,

нових партнерів: на початку 1990-х років з'явилися перші комп'ютери, розпочалася автоматизація, створення електронного каталогу (ЕК); співпраця з різноманітними фондами (міжнародний фонд «Відродження», Україно-Американський благодійний фонд «Сейбр-Світло» та ін.) дала можливість поповнити бібліотечний фонд іноземними (переважно англомовними) виданнями наукового та навчального характеру; на початку 2000-х років бібліотека ініціювала між книгозбірнями медичних вишів обмін науковими журналами та книгами, які видавали їхні університети, запровадила додаткові платні послуги.

Початок 21 століття: реформа вищої освіти в Україні – підписання в 2005 році Болонської декларації, прийняття в 2014 році нового Закону України «Про вищу освіту», зміна механізмів фінансування й управління вишів та оптимізація їхньої мережі задля підвищення ефективності та якості освітніх послуг, конкурентоспроможності та автономії – спрямувала ЗВО на шлях запровадження європейських освітніх стандартів. Університетські бібліотеки стали активними учасниками цього процесу. Реформа вищої освіти відкрила університетським бібліотекам шлях до цифровізації, посилення ролі у навчальному процесі та інтеграції в інформаційний простір. Разом з тим, вони стикнулися з низкою проблем, які створили ризики для збереження якості бібліотечних послуг.

Наприклад, оптимізація мережі ЗВО шляхом приєднання вишів до більш потужного, або об'єднання кількох в один і створення нового ЗВО стала серйозним викликом для їхніх бібліотек, оголивши комплекс організаційних, технічних, кадрових, психологічних проблем: **об'єднання фондів** (дублювання документів, різні системи каталогізації та рівень стану фонду); **інтеграція електронних ресурсів** (несумісність ЕК, об'єднання колекцій репозитаріїв під єдиною інституцією, організація доступу до передплачених БД); **кадрові та управлінські труднощі** (дублювання функцій та посад, різні стилі управління та корпоративної культури, кваліфікація персоналу); **фінансові та нормативні бар'єри** (перерозподіл бюджетів, нерегульованість нормативної документації), **фізична інфраструктура** (віддаленість корпусів та пунктів обслуговування користувачів бібліотек, потреба в новій логістиці доставки документів, неоднорідність технічного оснащення); **ідентичність та імідж** (втрата «своєї» історії, потреба в новому брендингу, формування нової корпоративної культури).

З такими викликами стикнулася і НБ ХНМУ, коли в грудні 2022 року відбулась реорганізація Харківської медичної академії післядипломної освіти (ХМАПО) шляхом її приєднання до Харківського національного медичного університету (ХНМУ), а бібліотеку ХМАПО реорганізовано у структурний підрозділ НБ ХНМУ – відділ інформаційного забезпечення безперервної освіти: дублювання фонду, довготривала відсутність вилучення зайво дублетної та

фізично зношеної літератури, інша автоматизована бібліотечно-інформаційна система (АБІС), віддалене розташування тощо. У 2024 році відбулась реорганізація НБ ХНМУ шляхом оптимізації її структури і штату. Проте готовність до змін та співпраці в новому складі психологічно полегшили процеси адаптації та організації роботи всіх структурних підрозділів бібліотеки в нових реаліях [6,10].

Геополітичні й техногенні кризи. Геополітичні конфлікти, зокрема Холодна війна, гонка озброєнь, і техногенні катастрофи, серед яких аварія на Чорнобильській АЕС (1986), вибухи в шахтах Донбасу (1989) та ін., у другій половині 20 століття змінили уявлення людства про безпеку, комунікації та керування складними системами. З кожною новою кризою зростала потреба в оперативній та достовірній інформації, а отже – в інструментах її обробки, передачі й збереження. Це стало поштовхом для активізації процесів автоматизації, цифровізації та впровадження систем моніторингу й віддаленого доступу, що згодом знайшли відображення і в діяльності бібліотек. У цьому контексті особливого значення набули інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), які стали ключем до модернізації як воєнних, промислових, так і соціальних галузей, не стала винятком і бібліотечна справа. Застаріла матеріально-технічна база у 1980–1990-х роках обмежувала ефективність роботи бібліотек. Відповіддю стало поступове впровадження ІКТ, АБІС, електронної каталогізації та створення цифрових архівів, цифрового освітньо-наукового середовища (ЦОНС), технологій штучного інтелекту (ШІ) [1, 3, 4, 10, 12, 13, 14].

У 1991 році НБ ХНМУ першою в Харківському регіоні запровадила автоматизацію бібліотечних процесів, розпочавши з 1 комп'ютера, а сьогодні в арсеналі бібліотеки 350 одиниць сучасних технічних засобів, зокрема 230 комп'ютерів та ноутбуків, 2 сервери, 11 мультимедійних комплексів, 3 пересувні інтерактивні відеопанелі, 3 безконтактних сканери, численна техніка для копіювання, автоматизованої видачі документів та зв'язку. У першу чергу були автоматизовані процеси комплектування бібліотечного фонду та створення ЕК. Зростали потреби бібліотеки – змінювались АБІС: з 1991 року – MARC, з 2006 року – УФД/Бібліотека (вітчизняна програма з підтримкою української мови), з 2008 року – ІРБІС64 (міжнародна програма, поширена в бібліотеках, зокрема медичних, що дало можливість розпочати корпоративну каталогізацію на єдиній платформі). Сьогодні НБ ХНМУ, як і багато інших бібліотек України, стоїть перед необхідністю запровадження нової АБІС, яка б підтримувала національні інтереси та міжнародні формати.

У 1999 році в бібліотеці підключено дротовий доступ до Інтернету до 1 комп'ютера, сьогодні на всій її території на рівні з дротовим доступом діє вільна зона Wi-Fi. У 2011 році за ініціативою НБ ХНМУ розпочато формування

головного електронного архіву інтелектуального надбання університету – Репозитарію ХНМУ як основи для створення ЦОНС. У 2012 році створено вебсайт НБ ХНМУ як зручну точку доступу до електронних ресурсів власної та зовнішньої генерації, з 2025 року в умовах обмеженого фінансування силами бібліотекарів оновлено та осучаснено його інтерфейс, змінено концепцію подання інформації для користувачів. З 2012 року в НБ ХНМУ запроваджено автоматизовану видачу документів, з 2015 року – розпочато цифрову репрезентацію рідкісних та цінних видань, з 2020 року – використання відеоконференцій для проведення онлайн заходів (нарад, вебінарів, науково-практичних конференцій, консультацій тощо) [4], з 2023 року – використання технологій ШІ (ChatGPT, Leonardo AI, Grammarly тощо).

Таким чином, з 1990-х років ІКТ стали підґрунтям технологічної модернізації українських бібліотек, насамперед університетських, а цифровізація, що почалася з 2000-х років, стала стратегічним процесом трансформації, у якому технології не лише використовуються, а стають каталізатором нової моделі діяльності. Університетські бібліотеки перестають бути місцем зберігання книг, вони стають суб'єктами цифрового освітнього простору, партнерами в науковій комунікації, провідниками цифрової культури. Отже, цифровізація змінила й **роль бібліотекаря** (від оператора до консультанта, фасилітатора, тренера з цифрової грамотності), **формати взаємодії з користувачем** (гібридні послуги, персоналізовані інформаційні сервіси), **розширила спектр завдань** (підтримка відкритої науки, аналітика публікаційної активності, супровід академічної доброчесності, управління цифровими даними).

Розвиток інформаційних технологій (комп'ютерів, телекомунікацій, мережі Інтернет) у другій половині 20 століття став найбільш швидким і глобально масштабним технологічним зрушенням в історії людства, яке започаткувало еру інформаційного суспільства [15].

Пандемічні кризи. Пандемія COVID-19 (2020–2022) стала справжнім випробуванням для бібліотек не тільки України, а й всього світу. Вона призвела до введення жорстких ізоляційних заходів, закриття читальних залів, неможливості фізичного доступу до фондів та необхідності оперативної організації віддаленої роботи бібліотекарів й дистанційного обслуговування користувачів [8]. Бібліотеки розширювали електронні ресурси, створювали онлайн-сервіси, віртуальні виставки, проводили вебінари та онлайн-консультації. Цей період став каталізатором цифровізації, розвитку повнотекстових баз даних і переосмислення ролі бібліотеки як освітнього онлайн-центру.

НБ ХНМУ, як й інші бібліотеки, не мала можливості обслуговувати фізично через запобіжні ізоляційні заходи під час карантинних обмежень. На цей період практично єдиним джерелом інформації для студентів, викладачів, науковців стали електронні ресурси, віддалений доступ до яких забезпечила університетська бібліотека, а саме: Репозитарій ХНМУ, міжнародні освітньо-наукові платформи (Springer Nature, ScienceDirect (Elsevier), Web of Science, Scopus), інформаційні портали, е-архіви періодичних видань, формування різноманітних вебпоказчиків, зокрема започаткованого під час пандемії ковіду eBooks – фахово-орієнтованого контенту з посиланнями на повні тексти академічних книжкових видань України (підручники, посібники, курси лекцій, довідники, словники, монографії); активізувалась послуга з електронної доставки документів. Переважно всі бібліотекарі також перейшли на дистанційний формат роботи. Пандемічна криза пришвидшила для багатьох опанування інформаційно-комунікаційних технологій, використання яких стало життєво необхідним як в навчанні й роботі, так і в побуті.

Воєнні кризи. Перша половина 20 століття: під час Другої світової війни (1939–1945) значна частина університетських бібліотек України зазнала руйнувань і втрат фондів. Так, тимчасова окупація Харкова для НБ ХНМУ стала не лише загрозою втрати фондів, а й іспитом на мобільність, організацію, стійкість. Основна частина фонду бібліотеки, каталоги та обладнання були перевезені до гістологічного корпусу ХМІ, який згодом згорів. Лише невелика частина фонду навчальної та наукової літератури була збережена в окупації завдяки самовідданості бібліотекарів.

У 1941 році бібліотеку з незначною частиною фонду разом з ХМІ було евакуйовано до Чкалова (нині Оренбург). Під час евакуації бібліотекарі не тільки зберегли фонди, а й в складних умовах фронтового тилу у співпраці з місцевими установами змогли організувати обслуговування студентів та викладачів, міжбібліотечний абонемент, склали бібліографічні списки для лікарів і студентів.

Повернувшись до Харкова після його звільнення у 1943 році, бібліотека відновлювала свою роботу вже у приміщенні 2-го ХМІ, об'єднавши все, що було збережено від бібліотек двох медичних інститутів: розпочала обслуговування студентів, почала отримувати обов'язковий платний примірник літератури, підручники та посібники, відновила книгообмін з медичними інститутами тощо. Бібліотека стала важливим центром відбудови освітнього процесу. Її досвід виживання в екстремальних умовах став основою післявоєнного зростання [2].

Перша половина 21 століття: російська агресія, яка почалась ще у 2014 році, після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року кардинально змінила всі сфери життя в Україні. Постійні обстріли з боку

агресора призвели до знищення або пошкодження майже тисячі бібліотек, загибелі бібліотекарів і вимушеної евакуації людей та самих бібліотек. Відповіддю на ці виклики стали активна цифровізація, співпраця з міжнародними ініціативами, створення додаткових послуг, зокрема онлайн-сервісів, та виконання нових соціальних функцій – розвиток волонтерського руху на підтримку українських захисників та захисниць, надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, організація психологічної допомоги та проведення культурних заходів у прифронтових регіонах [5, 7].

Так, НБ ХНМУ приєдналась до загального волонтерського руху в Україні: плетіння маскувальних сіток, донати на оперативні потреби для фронту, придбання медичних, гігієнічних засобів, продуктів харчування, допомога цивільним з евакуацією з небезпечних районів, доставкою ліків та їжі тощо. Бібліотека швидко відновила спочатку дистанційне обслуговування користувачів, використовуючи різноманітні засоби електронної комунікації та організувавши доступ до міжнародних ресурсів освітнього та наукового контенту, а вже через 3 місяці – безпосередньо в приміщенні бібліотеки; для безпеки користувачів запровадила нову послугу «Книга поштою» (повернення та отримання літератури на новий навчальний рік) [6].

Задля збереження ментального здоров'я у воєнних реаліях прифронтового Харкова бібліотека за підтримки профспілки ХНМУ з березня 2024 року проводить для всіх представників університетської спільноти та їхніх родин арттерапевтичні сесії «Магія Петриківського розпису», у серпні 2025 року організовано простір для психоемоційного розвантаження (малювання, настільні ігри, перегляд фільмів, прослуховування музики тощо). Тож, нині бібліотека не лише продовжує забезпечувати освітній та науковий процеси, а й активно виконує нову місію – бути безпечним, підтримувальним, терапевтичним простором для університетської спільноти. Ця криза стала найгострішим викликом за всю історію бібліотеки – і водночас нагодою переосмислити важливу роль бібліотеки як соціального простору підтримки.

Висновки. Упродовж останніх понад 100 років університетські бібліотеки України неодноразово переживали кризи різного характеру, що суттєво впливали на їхню діяльність та розвиток. Історія НБ ХНМУ, яка впродовж 105-річного шляху пройшла становлення від невеликого приміщення з незначною колекцією літератури й штатом 6 працівників до сучасного інформаційно-бібліотечного хабу університету з розгалуженою мережею пунктів обслуговування користувачів у різних локаціях міста, понад мільйонним бібліотечним фондом та цифровими колекціями, сучасним технічним обладнанням та колективом висококваліфікованих фахівців, спроможних долати будь-які виклики, демонструє, що кожна криза – від ідеологічних репресій і воєн

до економічних та пандемічних викликів – не лише обмежувала діяльність книгозбірні, а й ставала поштовхом до її трансформації, а саме:

- **Соціально-економічні потрясіння** спричинили цензуру, ідеологічний контроль, занепад матеріально-технічної бази і кадрові проблеми, але водночас стимулювали процес централізації бібліотечних процесів, підвищення професійних компетентностей фахівців, змушували бібліотеки шукати альтернативні джерела фінансування, що сприяло участі у міжнародних програмах і розвитку відкритого доступу;
- **Геополітичні й техногенні кризи** виявляли необхідність модернізації інфраструктури та впровадження автоматизованих систем. Впровадження ІКТ та цифровізація університетських бібліотек призвели до повної організаційно-культурної трансформації, відбулась зміна ролей (від оператора – до консультаційного центру), бізнес-моделей (від книговидачі – до цифрового сервісу);
- **Пандемія COVID-19** стала каталізатором для розширення електронних сервісів та зміни підходів до роботи з користувачами, використовуючи гібридні формати обслуговування;
- **Воєнні конфлікти**, зокрема Друга світова війна та російська агресія проти України в 2014–2025 роках, призвели до втрат фондів та руйнування інфраструктури, проте актуалізували потребу в нових стандартах збереження фондів і системах ризик-менеджменту, сприяли цифровізації, міжнародній співпраці, адаптації та підтримки в нових умовах життєдіяльності для виживання в невизначених реаліях.

Отже, сучасні університетські бібліотеки України активно інтегруються у світову наукову спільноту, розширюючи партнерство та впроваджуючи інновації. Кожна криза відкривала нові вікна можливостей для переосмислення ролі бібліотек як освітніх, наукових і соціальних центрів. Завдяки кризам університетські бібліотеки ставали гнучкішими, розвивали цифрові сервіси, зміцнювали міжнародну співпрацю й розширювали соціальну місію. В історичному поступі кризові ситуації стають каталізаторами розвитку, формуючи сучасне обличчя бібліотеки.

Сьогодні університетські бібліотеки дедалі більше перетворюються на інтелектуальні центри, технологічні хаби, простори інтеграції знань, культурного діалогу та підтримки спільнот у кризових умовах. Історичний досвід доводить, що здатність бібліотек адаптуватися до криз та використовувати вікна можливостей є ключовим чинником їхнього сталого розвитку в умовах глобальної нестабільності.

Література

1. Буліч Н. М. Університетська бібліотека в умовах глобалізації та модернізації вищої освіти / Н. М. Буліч, А. О. Ковальова // Університетська бібліотека: час змін, трансформацій, нововведень : матеріали Всеукр. круглого столу, м. Харків, 13 черв. 2017 р. – Харків, 2017. – Режим доступу: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/15267> (дата звернення: 08.08.2025).
2. Иванова И. Ш. Исторические вехи и перспективы развития: Научная библиотеки Харьковского государственного медицинского университета / И. Ш. Иванова // Очерки истории вузовских библиотек г. Харькова / под ред. проф. В. И. Астаховой. – Харків, 2001. – С. 155–177. – Режим доступу: <https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/25580> (дата звернення: 05.08.2025).
3. Івашкевич О. В. Цифрова трансформація бібліотек України: сьогодення та перспективи / О. В. Івашкевич // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2021. – № 2. – С. 50–56. – Режим доступу: <https://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/3515> (дата звернення: 09.08.2025).
4. Киричок І. В. 100-річний ювілей Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету: здобутки та перспективи / І. В. Киричок // Медичні бібліотеки України: досвід, традиції, інновації : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20–21 травня 2020 р.) / ред. кол.: Т. А. Остапенко, І. В. Киричок, Н. М. Бортник [та ін.]. – Київ : ННМБУ ; Харків : ХНМУ, 2020. – С. 23–34. – Режим доступу: <https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/28035> (дата звернення: 30.07.2025).
5. Киричок І. Бібліотеки медичних університетів України під час російської воєнної агресії: результати анкетування у 2022 та 2023 роках / І. Киричок // Трансформація діяльності медичних бібліотека України в реаліях сьогодення : матеріали XXI міжнародної науково-практичної конференції, 15-16 листопада 2023 р. – Київ, 2023. – С. 10–13. – Режим доступу: <https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/34548> (дата звернення: 30.07.2025).
6. Киричок І. Університетська бібліотека у воєнних реаліях прифронтового міста / І. Киричок // Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі : матеріали V науково-практичної конференції з міжнародною участю (Харків, 24–25 жовтня 2023 р.) / Харк. нац. мед. ун-т. – Харків, 2023. – С. 43–49. – Режим доступу: <https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/32562> (дата звернення: 30.07.2025).
7. Кірішева О. Діяльність наукових бібліотек закладів вищої медичної освіти України у подоланні викликів війни 2022–2023 рр. / О. Кірішева // Трансформація діяльності медичних бібліотека України в реаліях сьогодення : матеріали XXI міжнародної науково-практичної конференції, 15-16 листопада 2023 р. – Київ, 2023. – С. 29–33. – Режим доступу: <https://emed.library.gov.ua/wp->

content/uploads/tainacan-items/271/70932/Transformatsiia-diiialnosti-medychnykh-bibliotek-Ukrainy-v-realiiakh-sohodennia.pdf (дата звернення: 07.08.2025).

8. Колесникова Т. Бібліотеки закладів вищої освіти в умовах невизначеності: особливості організації віддаленої роботи персоналу / Т. Колесникова // Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук. – 2020. – Вип. 6. – С. 40–61. – DOI:10.31866/2616-7654.6.2020.218608. – Режим доступу: <http://librinfosciences.knukim.edu.ua/article/view/218608/218450> (дата звернення: 09.08.2025).

9. Медведь М. Найбільша книгозбірня Закарпаття святкує 76-ти річчя: початок становлення [з історії бібліотеки Ужгородського університету] / М. Медведь // Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі : матеріали IV науково-практичної конференції (Харків, 26–27 жовтня 2021 р.) / Харк. нац. мед. ун-т ; [редкол.: І. В. Киричок, Н. Д. Гаєва]. – Харків : ХНМУ, 2021. – С. 66–71. – Режим доступу: <https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/30088> (дата звернення: 01.07.2025).

10. Ніколаєнко Н. М. Трансформація діяльності університетської бібліотеки в умовах сучасних викликів : [презентація] / Н. М. Ніколаєнко // University Library at a New Stage of Social Communications Development : матеріали VII Міжнар. конф., (м. Дніпро, 06.10–07.10.2022 р.). – Дніпро, 2022. – Режим доступу: http://conflib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library_2022/paper/view/26757/15256 (дата звернення: 08.08.2025).

11. Очерки истории вузовских библиотек г. Харькова / под общ. ред. В. И. Астаховой ; Народная украинская академия. – Харьков, 2001. – 561 с.

12. Пасмор Н. Бібліотека сучасного університету: зміна інформаційного образу / Н. Пасмор, О. Самофал // Нова модель інформаційного образу бібліотеки: зміна традиційного сприйняття її призначення та функцій : матеріали III наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 21 жовтня 2021 р.) / ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2021. – С. 138–143. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/38166> (дата звернення: 09.08.2025).

13. Петренко Л. Генезис розвитку бібліотек в Україні в ХХ ст.: історичні та соціально-політичні чинники їх діяльності / Л. Петренко, В. Мокляк // Педагогічні науки. – 2022. – Вип. 80. – С. 121–127.

14. Чернишенко Н. Використання можливостей нейромереж та штучного інтелекту для створення медіаконтенту / Н. Чернишенко // Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі : матеріали V науково-практичної конференції з міжнародною участю (Харків, 24–25 жовтня 2023 р.) / Харк. нац.

мед. ун-т. – Харків, 2023. – С. 95–103. – Режим доступу: <https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/32622> (дата звернення: 01.07.2025).

15. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution / K. Schwab. – World Economic Forum, 2016. – 184 p.

DEVELOPMENT OF THE UNIVERSITY LIBRARY – HISTORICAL PROGRESS OR TRANSFORMATIONS THROUGH CRISES?

Iryna Kyrychok

Scientific Library

Kharkiv National Medical University

***Abstract.** The paper attempts to analyze the impact of socio-economic, geopolitical, technogenic, pandemic, and wartime crises over the past 100 years on the development of university libraries. It highlights how libraries have been transformed in response to social challenges and changes.*

***Keywords:** university libraries of Ukraine, historical development, transformation, crises.*

ФРІДРІХ КАРЛ ФОРБЕРГ (1770–1848): ФІЛОСОФ ТА БІБЛІОТЕКАР

Володимир Абашнік

Кафедра філософії та суспільних наук

Харківський національний медичний університет

***Анотація.** У статті розглянуто діяльність німецького філософа та бібліотекаря Ф. К. Форберга. Спочатку охарактеризовано основні етапи його творчого та професійного шляху, зокрема навчання в університетах Ляйпцігу та Єни, викладання філософії у Єнському університеті, ректорство в ліцеї Заальфельд та реформаторська діяльність в Кобурзі. Потім проаналізовано його основні філософські, релігійні та інші публікації, зокрема й під час «спору про атеїзм». На завершення вказано на особливості роботи Форберга на посаді директора в Кобурзькій придворній бібліотеці (1807–1827).*

***Ключові слова:** Ф. К. Форберг, німецька класична філософія, спір про атеїзм (1798–1799), Єнський університет, Кобурзька Земельна бібліотека.*

Бібліотеки завжди відігравали важливу роль у історії філософії взагалі та у творчості філософів зокрема. Звичайно формат роботи філософів на початку 21-го ст. дещо змінився у порівнянні із попередніми століттями, й зараз в епоху